

Kovács Anita Mariann¹

Vákuum és bizonytalanság: a Közel-Kelet biztonsági struktúráinak átalakulása²

Az elmúlt időszak eseményei és folyamatai a Közel-Kelet biztonsági struktúráit alapjaiban változtatták meg. A hatalmi egyensúlyok átalakulása és a megnövekedett regionális instabilitás átformálták a térség biztonsági rendszereit. Az egykori hegemon (a biztonság minden kétségen felül álló garantálója) visszavonulása az egész térséget érintő hatalmi vákuumot hagyott maga mögött. Az összeomlott államok és a meggyengült hatalmi központok következtében az államon belül létrejött hatalmi űrök megerősítették a nem állami és a szubállami szereplőket. A rezsiváltástól való félelem, a biztonsági dilemma, a regionális ellenfelekkel kapcsolatos (misz)percepciók fegyverkezési versenyhez, újabb és újabb szövetségesek keresésének szükségességéhez és a regionális fölény csapdájának kialakulásához vezettek. Az erőkitetés és a befolyásszerzés a túlélésért folytatott küzdelem részévé vált, így korábban elképzelhetetlen együttműködések jöttek létre. Ezek a koalíciók ez ideig azonban képlékenyek, változónak, esetinek és érdekalapúnak tűnnek, állandó vagy koherens szövetségek még nem alakultak ki. Úgy tűnik, nem egy szilárd biztonsági architektúra van kialakulóban, hanem egy új biztonsági szubkomplexum, amelynek legfontosabb szervező dinamikája a Szaúd-Arábia és Irán közötti szembenállás (háttérben az Öböl menti arab államok Izraellel való kapcsolatainak elmélyülésével).

Kulcsszavak: regionális instabilitás, hatalmi vákuum, biztonsági dilemma, regionális fölény-csapda, biztonsági szubkomplexum

Vacuum and Uncertainty: Restructuring of the Security Systems of the Middle East

The recent events have changed the security structures of the Middle East dramatically. The shifts in the balances of power and the increased instability have started to restructure the security systems of the region. The retreat of the former hegemon (the beyond doubt security guarantor) have left behind a power vacuum at regional level. The intra-state power voids, emerged from the collapsed statehoods and weakened centres of power, reinforced the non-state and sub-state actors. The fear of a regime change, the security dilemma and the uncertainty about the adversaries created an arms race, a regional supremacy trap and the need to obtain new and more allies. Power projection has become part of the competition for survival, thus previously unimaginable cooperations started to develop. Nevertheless, these coalitions seem to be volatile, changing and interest-based, permanent or consistent alliances have not taken shape yet. What seems to be in making is not a solid security architecture, but rather a new security subcomplex, dominated by a Saudi Arabia – Iran competition for influence (with deepening Gulf Arab – Israeli relationships).

¹ Kovács Anita Mariann a Nemzeti Közszolgálati Egyetem doktori hallgatója. E-mail: anitamariann.kovacs@gmail.com

² A publikáció szóbeli formában a II. Hadtudományi és Hadművészeti Nemzetközi Konferencián hangzott el a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen, 2022. október 14-én. A jelen tanulmányra vonatkozó kutatás 2023. január 31-én lezárult.

Keywords: regional instability, power vacuum, security dilemma, regional supremacy trap, security subcomplex

Bevezetés

A Közel-Kelet térségben intenzív és folyamatos hatalmi mozgások zajlanak, a régióban állandósulni látszó és megnövekedett instabilitás folyamatos lehetőséget biztosít a konfliktusok éleződésére és a befolyás növeléséért folytatott küzdelemre. A térség hatalmi dinamikáiban bekövetkezett változások, illetve a létrejött és folyamatosan mélyülő hatalmi vákuumok megnövelték a régió folyamataiban részt vevők számát és ezek mozgásterét, miközben Szaúd-Arábia és Irán hatalmi szempontból egyre inkább egymás egyedüli és egyértelmű ellenfeleivé látszanak válni (annak ellenére, hogy a közöttük lezajlott és előkészítés alatt álló találkozók azt mutatják, hogy a konfrontáció nem a két vezetés közvetlen és kizárólagos szándéka, hanem egyes esetekben, még ha kooperáció nem is tudna kialakulni, egy korlátozott normalizációt elképzelhetőnek tartanak). Amennyiben nincs (még kialakulóban sem) egy biztonsági struktúra, a kölcsönös félelem és bizalmatlanság következtében a régió várhatóan továbbra is fegyverkezési verseny színtere marad, ahol minden szereplő saját biztonságérzetének és erőketítő képességének növelésére törekszik, így a konfliktusok továbbgyűrűzése és spontán eskalációja komoly veszélyt jelent a régió biztonságára.

A hatalmi vákuumok és hatásuk a régió folyamataira

Hatalmi vákuumok regionális szinten

A Szovjetunió szétesése után globális szinten az USA maradt az egyetlen szuperhatalom. A Közel-Kelet térségében azonban az amerikai fölény létrejötte már korábban megkezdődött: az 1973-as jom kippuri háborút követően elindult a Szovjetunió kiszorulása és az amerikai regionális dominancia kialakulása, azaz a régió belüli hatalmi viszonyokban a bipoláris világrend felbomlása önmagában nem hozott jelentősebb változásokat. Az USA extraregionális hegemónként érdekeit kizárólagosan érvényesíteni tudta, egyrészt, mivel saját maga erősebb volt, mint bármelyik regionális szereplő,³ másrészt, mivel több ország saját érdekeit egy, az USA-val való együttműködésén keresztül látta biztosítottak. Az USA korábbi Közel-Kelet-politikájának egyik alappillére négy-öt regionális hatalommal való szövetsége volt⁴ (Szaúd-Arábia, Egyiptom, Izrael, Törökország), akik saját biztonsági percepciójuk kialakítása során alapvetésnek tekintették érdekeik biztosítását és védelmét Washington részéről. Ezek a viszonyrendszerek Washington köré szerveződtek, meghatározó az egyes államok és a Washington közötti kapcsolat volt, az USA szövetségei közötti kapcsolatok nem váltak jelentőssé, a kapcsolati rendszer nem

³ Pollack, Kenneth (2022): The Middle East Abhors a Vacuum. *Foreign Affairs*, 101(3), 130.

⁴ Soler i Lecha, Eduard (2017): *Liquid Alliances in the Middle East*. Notes Internacionals CIDOB 169. CIDOB Barcelona center for International Affairs. 6.

hálózatosodott, hanem megmaradt egy Washington központú sugárirányú rendszernek.⁵ Az egyes országokkal kialakított és fenntartott partnerség nem célja, inkább eszköze volt a posztbipoláris amerikai Közel-Kelet-politikának prioritásai megvalósításához.

Az USA elkötelezettségének szintje, cselekvési és közvetlen bevonódási hajlandósága, illetve ennek eredményessége azonban egyre inkább megkérdőjeleződött. Az iraki és az afganisztáni beavatkozások elhúzódása és sikertelensége, az Obama-kormányzat alatt megkezdődött Ázsia felé fordulás egyre hangsúlyosabbá válása,⁶ Washington ambivalens és távolságtartó viselkedése az arab tavasz és az azt követő események esetében folyamatos jelei voltak az amerikai politikában a régióval kapcsolatban bekövetkezett változásoknak.⁷ Korábbi térségbeli arab szövetségesei (és Izrael) számára már az Iránnal aláírt JCPOA (Obama-éra) is a hagyományos szunnita szövetségeseitől való távolodást mutatta,⁸ jeleként annak, hogy Washington számára már nem annyira a térség regionális viszonyainak meghatározása, mint inkább a térség stabilitása kezd fontossá válni. Az amerikai adminisztráció számára már nem annyira maga a szereplő, hanem az általa betöltött szerep, illetve hasznossága vált lényegessé, ez pedig a korábbi szövetségi viszonyokat egy folyamatosan változó dinamikába helyezte, ahol Washington viselkedését és reakcióit már nem lehet adottnak tekinteni, hanem folyamatosan az USA globális és regionális érdekrendszereinek részeként kell értelmezni. Ahogy Washingtonnak a régióhoz való viszonyában a távolodás és a stratégiai elkötelezettség csökkenése vált a nem változó állandóvá, a térség államainak a Washingtonhoz fűződő viszonya is átalakult. Nemcsak az USA kíván egyre kevésbé bevonódni és aktív szerepet játszani a térség regionális konfliktusaiban, a térség országai sem kívánnak részt venni az USA globális játszmáiban, a Kínával (és Oroszországgal) folytatott multidimenzionális rivalizálásában, így a régió országai is egyre kevésbé látszanak elkötelezettnek Washington érdekei mellett és védelmében.⁹ A térségből teljesen kivonulni az USA várhatóan nem fog tudni, egyrészt a régió globális folyamatokba kapcsolttsága, illetve stratégiai riválisainak ottani jelenléte miatt, másrészt, mivel saját gazdasági érdekeinek biztosítása, valamint gazdasági vetélytársainak ellensúlyozása megköveteli, hogy más dinamikával és eszközökkel, de jelen maradjon a régióban. Az USA visszavonulása a térségből leginkább aktív katonai szerepvállalási hajlandóságának csökkenésén, illetve annak hiányán mutatkozik meg (a szíriai polgárháborúban való korlátozott közvetlen amerikai katonai részvétel, passzivitás a jemeni polgárháború, illetve a szaúdi olajlétesítmények elleni támadások esetében – azonban, amennyiben érdekei úgy kívánják, légitámadásokkal továbbra is beavatkozik, lásd például Szulejmáni meggyilkolása), politikailag azonban továbbra is aktív résztvevője maradt a régió folyamatainak (JCPOA létrehozása, az abból való kilépés, újratárgyalásáról szóló viták vagy az Ábrahám-megállapodások létrejöttének elősegítése), a térségbe irányuló fegyverreladásokkal pedig továbbra is befolyásolni tudja a régió erőviszonyait. A távolból

⁵ Singh, Michael (2022): El eje de Abraham. *Foreign Affairs Latinoamérica*, 2022(3), 123–124.

⁶ Azaz az USA stratégiai súlypontjainak áthelyeződése.

⁷ Lynch, Mark (2021): The Arab Uprisings Never Ended. *Foreign Affairs*, 100(1), 117.

⁸ N. Rózsa Erzsébet (2020): *Hagyomány és modernitás. Az iráni külpolitika kihívásai a 21. század elején*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 114–115.

⁹ Singh 2022: 121.

való kiegyensúlyozás (2.0) stratégiáját azonban megnehezíti, hogy időközben a térség államai diverzifikálták a kapcsolatrendszereiket, így Washington többé már nem számíthat politikájának és érdekeinek automatikus figyelembevételére korábbi hagyományos szövetségesei részéről.¹⁰ Washington és a térség országainak kapcsolata – mindkét oldalról – egyre inkább tranzakcionálissá válik, ami azonban a komplex kérdések megoldását és az átfogó rendezéseket nagyban megnehezíti.

Az USA-nak a térségtől való távoldása egyrészt megnyitotta a lehetőséget a másik két globális szereplő, Kína és Oroszország számára, hogy megjelenjen, illetve visszatérjen ebbe a régióba, másrészt megteremtette az erre való igényt és nyitottságot a regionális szereplők részéről.

Oroszországnak ebben a régióban biztonsági, politikai és gazdasági érdekei egyaránt vannak, azonban ezeket teljes mértékben érvényesíteni saját belső korlátai, a regionális és lokális szereplők érdekeinek megkerülhetetlensége és ellentmondásossága miatt nem tudja.¹¹ Az orosz biztonság is egy viszonylag stabil közel-keleti régiót kívánna (különösen az Oroszországgal közvetlenül vagy az orosz határokhoz közel eső régiókban), nehogy az ott kialakuló instabilitás és folyamatok hatásai Oroszországba is átgyűrűzzenek¹² – mivel Oroszországban is jelentős muszlim kisebbség él, illetve Oroszország maga is több muszlim országgal határos, a földrajzi közelség miatt egy instabil és feszültségekkel teli közel-keleti régió biztonsági kockázatot jelent Oroszország számára is. Az orosz katonai fellépésnek azonban megvannak a korlátai: Moszkva ott tud beavatkozni és fellépni, ahol ezt az USA korlátozottan teszi meg, a régióra fordítható katonai erőforrásai korlátozottak, egyrészt gazdasági teljesítőképessége, másrészt, mivel ez a régió az orosz érdek- és biztonsági szférának csak egy részét jelenti (azaz nem csoportosíthat ide minden erőforrást). Oroszország e térségbeli fellépését vizsgálva megfigyelhető, hogy Moszkva támogatása a konfliktusokat prolongálni tudja, illetve azokban alapvető jelentősége van. Politikai érdekeit tekintve ez a régió is terepe a világpolitikában zajló amerikai–orosz szembenállásnak, ahol Moszkva magát szeretné egy Washingtonnal egyenrangú szereplőként mutatni és pozícionálni.¹³ Miközben az USA mint szövetséges szerepe a régió országai számára fokozatosan erodálódott, addig Moszkva magát folyamatosan igyekezett megbízható és következetes partnerként beállítani, akivel együttműködni és jó kapcsolatokat kialakítani hosszú távon is érdemes. Oroszország a térség minden országával (beleértve Izraelt, az arab és a nem arab országokat) tud tárgyalni¹⁴ (egyes esetekben jóval könnyebben, mint például az USA), ami jelentős politikai, illetve közvetítői mozgásteret biztosít számára, valamint segít fenntartani a világpolitikai szereplő státuszának benyomását. A régió országaival kialakított és újjáélesztett, kölcsönös előnyökre épített kapcsolatok hatásai megmutatkoztak az orosz–ukrán háború kapcsán is, ahogy a régió országai – bár inkább saját érdekeik miatt – nem sorakoztak fel Washington mögé. Az orosz–ukrán

¹⁰ Shafae, Mousavi (2022): The Regional-Supremacy Trap: Disorder in the Middle East. *Middle East Policy*, 29(1), 66.

¹¹ Wasser, Becca: *The Limits of Russian Strategy in the Middle East*. [online], RAND Center for Middle East Public Policy, 2019. 11., 14. Forrás: rand.org [2022. 12. 04.].

¹² Wasser 2019: 4.

¹³ Wasser 2019: 15–16.

¹⁴ Wasser 2019: 4–5.

háború azonban Moszkva mint politikai szövetséges jelentőségének csökkenését is hozhatja, egyrészt, mivel az izoláció miatt a nemzetközi szintéren való mozgásteret csökkenni fog, másrészt, a háború elhúzódása ugyanúgy csökkentheti a képességeibe vetett hitet, ahogy az történt az USA esetében az afganisztáni és iraki intervenciók elhúzódása miatt, harmadrészt, mivel a várható gazdasági nehézségek és biztonsági prioritások átalakulása miatt Moszkva kevesebb erőforrást tud majd erre a régióra fordítani. A gazdasági szankciók miatt orosz részről a régióval folytatott kereskedelmi kapcsolatok felértékelődése várható. Moszkvának már eddig is megvoltak a gazdasági érdekei a régióban, leginkább a fegyvereladások, a nukleáris technológia exportja és az OPEC-országokkal való együttműködés területén. Ahogy a rezsim túlélése miatt aggódó rendszerek növelték védelmi kiadásait az arab tavasz eseményei után, úgy növekedtek a régióba irányuló orosz fegyvereladások. Az oroszok ebbe a térségbe akadálytalanul tudtak fegyvereket értékesíteni, megbízhatóbb és kiszámíthatóbb partnernek bizonyultak, mint az USA: míg a Washingtonból a térségbe érkező fegyvereladások sokszor kétek vagy megghiúsultak bürokratikus folyamatok, emberi jogi aggályok, Izrael biztonságpolitikai érdekei stb. miatt, addig Moszkva kiszámíthatóan tudott a térségbe szállítani¹⁵ – a szankciók alatt álló Iránnak pedig csak Oroszország tudott fegyvert eladni. Az orosz–ukrán háború azonban ezt a helyzetet megváltoztathatja, egyrészt, mivel az oroszoknak maguknak is szükségük van a fegyverekre, másrészt, mivel az Oroszország elleni szankciók zavarokat okozhatnak a fegyvergyártásban. Oroszországnak az OPEC-országokkal való együttműködése (aminek alapja, hogy mindegyik résztvevőnek stabil és magas olajárakra volt szüksége), hullámvölgyei és feszültségei ellenére, fennmaradt és tartóssá látszik válni.

A térség országai számára a Moszkva felé fordulás kiindulópontja Washington elkötelezettségének csökkenése volt, azaz a Moszkvával kialakított kapcsolataikkal próbálták egyrészt azt az űrt betölteni, amelyet az USA térségtől való eltávolodása eredményezett, másrészt jelentőségüket növelni az amerikai adminisztráció számára, hogy előnyösebb pozíciót szerezzenek az USA-val való tárgyalásokon, illetve visszaszerezzék fontosságukat Washington számára.¹⁶ A régió országainak Moszkvával kialakított kapcsolatai tehát nem értelmezhetők kizárólag önmagukban és bilaterálisan, vizsgálni kell az USA-val való aktuális viszonyrendszert is. Bár az Oroszország és a térség országai között kialakult és szorosabbra fonódott kapcsolatok eddig mindegyik fél számára előnyösnek bizonyultak, valószínűleg mind Moszkva, mind a régió országai részéről feláldozhatók és átalakíthatók lennének, amennyiben ez részét képezné egy Washingtonnal való (újbóli) megállapodásnak. Moszkva elfogadható partner a régió országai számára, képességek hiányában azonban nem fogja tudni átvenni és betölteni az USA korábbi szerepét.¹⁷

Ahogy a másik két globális hatalom, úgy Kína érdekei is egy stabil közel-keleti régiót kívánnának. Kínát ehhez a térséghez elsősorban gazdasági szálak kötik, mivel gazdasága számára prioritás ellátásának és szállítási útvonalainak biztosítása, azaz az energiahordozókhoz való hozzáférés és a hajózás szabadságának akadálytalan megvalósulása (nemcsak

¹⁵ Sladden, James et al.: *Russian Strategy in the Middle East*. [online], RAND Center for Middle East Public Policy, 2017., 7–8. Forrás: rand.org [2022. 12. 04.].

¹⁶ Wasser 2019: 12–13.

¹⁷ Wasser 2019: 6–7.

ebbe, hanem a másik irányba is). Másfelől azok a gazdasági diverzifikációs programok, amelyek az olajmonarchiákban megkezdődtek, és amelyekhez külföldi tőkebefektetésekre is szükség van, a kínai tőke és befektetési infrastruktúrák számára komoly lehetőségeket jelentenek. A térség országainak Kínához való viszonya ellentmondásos: egyrészt nincs meg az a gyarmati örökséggel terhelt múlt, amely az európai országok esetében, másrészt azok az ellenérzések, amelyeket a washingtoni külpolitika generált magával szemben az elmúlt évtizedek során. Bizalmatlanná teszi azonban a térség országainak vezetőit az adósságcspada-diplomácia, amelyekre példát láthattak afrikai és délkelet-ázsiai országok esetében.¹⁸ A gazdasági és kereskedelmi együttműködések megkönnyíti, hogy a belpolitikába való be nem avatkozás elve miatt Peking nem kapcsolja össze az emberi jogi kérdéseket az üzleti együttműködésekkel.¹⁹ Kína eddig igyekezett elkerülni a régió katonai-politikai folyamataiba és problémáiba való bevonódást,²⁰ egyrészt, mivel számára katonai-politikai prioritást a délkelet-ázsiai térség jelent, másrészt épp az USA mutatta be, hogy mennyire pénz- és erőforrás-igényes a regionális rend fenntartása és a regionális folyamatokba való beavatkozás, hogy ez milyen könnyen válhat kontraproduktívá, illetve mennyire lassú és nehézkes az ezekből való kilépés. Peking hosszú időn keresztül haszonélvezője volt Washington közel-keleti biztonságot garantáló szerepének, ahol Kína „potyautasként” tudta gazdasági érdekeit érvényesíteni.²¹ Kína várhatóan továbbra is megpróbálja magát távol tartani a térség politikai folyamataitól, hiszen számára nem a regionális rend mikéntje, hanem annak a stabilitása a fontos, azaz nem kívánja megfizetni a regionális rend meghatározásának árát. Kína a térség felé nagyobb figyelmet várhatóan akkor fog fordítani, ha ezt a térségbeli gazdasági-kereskedelmi érdekei megkívánják, illetve ha az USA-val folytatott stratégiai rivalizálása ezt szükségessé teszi.

Hasonlóan Oroszországhoz és Kínához, az Európai Unió érdeke is egy stabil közel-keleti régió lenne, egyrészt, mivel közvetlen földrajzi összeköttetésben áll ezzel a térséggel, így az itt zajló folyamatok és események könnyen és gyorsan tudnak (negatív) hatásokat kiváltani az európai országokban, másrészt a több évtizede zajló bevándorlás, illetve az utóbbi években felerősödött illegális migráció következtében az EU-ban mára már jelentős, innen származó népesség él, akiknek kapcsolatai származási országukkal megmaradtak, s identitásukban sem szakadtak el onnan. Bár az EU-nak elvileg meglenének a térséggel való együttműködésre az intézményi keretei, azok koherens és átfogó, részletes, a tagországok konszenzusán alapuló európai stratégia hiányában komoly érdekérvényesítést nem tesznek lehetővé.²² Annak ellenére, hogy az európai országoknak

¹⁸ Fulton, Jonathan: *China's Changing Role in the Middle East*. [online], Atlantic Council's Rafik Hariri Center for the Middle East, 2019. 06., 2–14. Forrás: atlanticcouncil.org [2022. 12. 04.].

¹⁹ Dorsey, James M. (2019): The Middle East: Testing the Boundaries of Non-interference. In *China and the Middle East. Venturing into the Maelstrom*. Cham: Palgrave MacMillan, 193.

²⁰ Ashford, Emma (2018): Unbalanced: Rethinking America's Commitment to the Middle East. *Strategic Studies Quarterly*, 12(1), 137.

²¹ Fulton 2019: 16.

²² Colombo, Silvia – Soler I Lecha, Eduard (2021): Europe and the 'New' Middle East Geopolitical Shifts and Strategic Choices. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(3), 411–412.

komoly gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai vannak a régióval,²³ úgy tűnik, hogy a politikai-diplomáciai kapcsolatok európai részről továbbra is a tagországok egyéni fellépésén fognak alapulni (a tagországok egyedi érdekeit követve), s az európai országok legfeljebb speciális ügyek esetében tudnak jelentősebb szerepet játszani. Egy új regionális rend kialakításához és fenntartásához sem az EU-nak, sem a tagországainak nincs meg sem az ereje, sem a képessége, így, amennyiben a stabilitás vagy egy új regionális rend esetleg kialakulna, de nem az ő értékeik mentén, választaniuk kell majd, hogy érdekeiket vagy értékeiket helyezik előtérbe.

Bár Kína és Oroszország megjelenésével/visszatérésével megnőtt a régió kívüli szereplők száma, a régióval szembeni elkötelezettség szintje csökkent, mivel az USA által hátrahagyott ürt egyik külső hatalom sem látszik képesnek, illetve hajlandónak kitölteni. Az egymással versengő regionális szereplők a külső hatalmak jelenlétét felhasználva igyekeznek erősíteni a pozíciójukat, azaz a térségben zajló folyamatok lehetőséget biztosítanak a régió kívüli szereplők számára a térségben való jelenlétre, szerepvállalásra és érdekérvényesítésre, illetve a régió állami és nem állami részéről is megjelenne az igény a régió kívüli hatalmakkal való együttműködésre, azonban a régió kívüli szereplők a lehetségesnél csak alacsonyabb szintű szerepet hajlandók vállalni.²⁴ Nincs tehát olyan külső hatalom, amely a régióban zajló folyamatokat meghatározni, irányítani vagy kontrollálni kívánná, létrehozva és fenntartva egy új regionális rendet – ez pedig felerősíti a térségben zajló folyamatokat, és nagyobb teret ad a belső dinamikák lefolyásának, illetve éleződésének. Mindemelett, annak ellenére, hogy a régióban bekövetkezett változások megnyitották a lehetőséget a külső szereplők számára a régióban betöltött szerepük növelésére, s a régió országai maguk is diverzifikálni kívánták külkapcsolataikat, a nagyhatalmaknak való alárendeltség korábbi tapasztalatai miatt a rezsimekben megmaradt az ellenérzés a régió kívüli nagyhatalmakkal szemben, akikkel kapcsolatban az elutasítottság a társadalmak részéről is magas.²⁵ Ezt az ambivalenciát tovább erősíti, hogy úgy tűnik, a liberális nemzetközi rendszer egyre inkább válságban van, így még kevésbé egyértelmű a régió országainak vezetése számára, hogy melyik erővonalhoz lenne számukra a legérdekesebb alkalmazkodni. A térségen kívüli szereplőkkel való kapcsolatokra való nyitottság így a politikai vezetések részéről a regionális dinamikák átalakulása szülte kényszer miatt fenn fog maradni, ám ezeket a kapcsolatokat várhatóan képlékenység és érdekalapúság, így tranzakcionalitás és változékonyság fogja jellemezni.

Hatalmi vákuumok állami és szubállami szinten

Állami és szubállami szinten is folyamatos változás zajlik, az arab világban és a térségben korábban jelentős befolyású középhatalmak (Irak, Szíria) mára belső káoszba sülyedtek,

²³ Szalai Máté (2022): Lehetőség vagy akadály? – Az EU–GCC kapcsolatok alakulása a zöld átmenet összefüggésében. In *A nemzetközi rendszer alakváltozásai a 21. század elején. Tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Corvinus Egyetem, 267.

²⁴ Csicsmann László (2022): Átalakuló szövetségi rendszerek a Közel-Keleten: normalizáció vagy regionális konfliktusok új köntösbén? *Eurázsia Szemle*, 2(4), 13.

²⁵ Csicsmann 2022: 266.

polgárháborúval és belső konfliktusokkal küzdő, nem, alig vagy csak gyengén működő államokká váltak. E hatalmi egységek eltűnése vagy meggyengülése hatalmi üroket hagyott maga után, amelyeket más szereplők igyekeztek kitölteni, átalakítva így a térség hatalmi viszonyait. A korábbi regionális hatalmi rendet felborító, állami és szubállami szinten hatalmi vákuumokat létrehozó két legfontosabb tényező az USA közel-keleti beavatkozásai és az arab tavasz voltak.

A 2011-ben indult úgynevezett arab tavasz és az azt követő események eltűntették vagy meggyengítették a korábban jelentős hatalmi egységeket, gyenge vagy működésképtelen államokká változtatva azokat (lásd Szíriában 2011 óta zajlik a polgárháború). A térségben a meggyengült vagy visszaszorult államhatalmak miatt megerősödtek a nem állami és a szubállami szereplők, az egymással a hatalom megszerzéséért küzdő csoportok.²⁶ Az arab tavasz egyes országokban államvákuumhoz, más országokban pedig az államhatalom visszaszorulásához vezetett. Ahol az állami keretek megmaradtak, az államhatalom teljesen nem omlott össze, de kormányzóképesége akár területileg és funkcionálisan is csökkent, az állami feladatok ellátásához a központi hatalom egyik lehetősége volt a nem állami szereplőkre való támaszkodás, akik ebben az esetben állami vagy kvázi állami feladatokat láttak el, néhány helyen teret nyerve így még a politikai folyamatokban is.²⁷ A meggyengült központi hatalmakkal ellentétben ezek a nem állami szereplők erős és jól szervezett entitások, amelyek mellett, hogy részesei a politikai küzdelmeknek, katonai konfliktusokban és műveletekben vesznek részt, sokszor kiterjedt szociális tevékenységet folytatnak.²⁸ Annak ellenére, hogy nem hagyományos állami szereplők, mivel szinte államként viselkednek, és állami szerepet töltenek be, a régió hatalmi folyamatainak és hatalmi küzdelmeinek is részévé váltak. A nem állami szereplők szerepét és jelentőségét tovább erősítették az új technológiák: jelentős veszteségeket és jelentős erőket lekötni ma már nemcsak drága katonai technológiákkal lehet (amelyek magas költségeik és beszerzési szabályaik miatt inkább csak állami szereplők számára voltak elérhetőek), hanem jóval olcsóbb és kiképzést alig igénylő fegyverekkel is. A térségben mindenfajta katonai technológia megtalálható, a legdrágább és legkorszerűbb fegyverektől a legegyszerűbbekig.²⁹ Az, hogy a hagyományos katonai technológiák és az állami szereplők mellett megjelentek az új technológiák, amelyeket nem állami szereplők használnak, a konfliktusokat dinamikájukban és sajátosságaikban is aszimmetrikussá tette, a hadviselés jellegének átalakulása következtében pedig korábban gyenge államok vagy nem állami szereplők is képessé váltak hagyományos katonai műveletekben való részvételre.³⁰ A konfliktusok a résztvevők számának multiplifikálódása és az általuk alkalmazott eszközök és módszerek diverzifikálódása miatt még nehezebben megoldhatóvá és még inkább elhúzódóvá váltak.

²⁶ Ablaka Gergely (2021): Transznacionális Irán. Nem állami szereplők a Közel-Keleten – militáns partnerek Teherán „szolgálatában”. *Külgügyi Szemle*, 20(3), 118.

²⁷ Szalai Máté (2020): Az államvákuum és a hibridizáció megvalósulása Szíriában. *Külgügyi Szemle – Különszám* 19(2), 71–72.

²⁸ Gaub, Florence (2017): State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa. In Kamel, Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*. Rome: Istituto Affari Internazionali, 5.

²⁹ Pollack 2022: 134–137.

³⁰ Pollack 2022: 137.

Az USA iraki és afganisztáni beavatkozásai következtében e két ország megszűnt regionális hatalom és ellensúly lenni. Irak, amely korábban az egyik legjelentősebb regionális szereplő volt (az Öböl szubkomplexum meghatározó dinamikája az Irán, Irak és a Szaúd-Arábia vezette GCC közötti rivalizálás volt),³¹ mára a regionális stabilitást fenyegető egyik legnagyobb veszélyre és befolyásért folytatott küzdelmek színterére redukálódott. Az USA afganisztáni intervenciója az Iránnal rendkívül ellenséges tálib rendszert³² semlegesítette. Iránnak, amelynek korábban folyamatosan figyelmet kellett fordítania szomszédaira és erőforrásokat lekötve tartania saját védelmének biztosítására, mivel két, kifejezetten barátságatlan országgal is határos volt, a két ellenséges rezsim összeomlásával többé már nem kellett attól tartania, hogy fegyveres konfliktus alakulna ki valamelyik szomszédjával (Irán többi szomszédja vagy gyenge, vagy nem szándékozik Iránnal összecsapásokat kezdeményezni). Az USA tehát azzal, hogy iraki és afganisztáni beavatkozásaival felborította a közel-keleti status quót, akaratlanul is Iránt erősítette meg. Az azóta eltelt időszakban további elmozdulás figyelhető meg az iráni biztonság szempontjából: a 2021-ben újra hatalomra került tálibok és az iráni rezsim viszonya a korábbinál jóval kevésbé ellenséges, azaz Teheránnak továbbra sem kell tartania egy ellene irányuló támadástól Afganisztán részéről, az USA pedig azzal, hogy gyakorlatilag hagyta összeomlani az általa életre hívott rendszert, megszűnt hiteles és megbízható szövetséges képében mutatkozni.

Átalakuló regionális dinamikák

Az USA közel-keleti intervenciói és a 2011-es arab tavasz eseményei a korábbi hatalmi polarizáció jelentős csökkenéséhez és hatalmi vákuumok kialakulásához vezettek. Mindez a régió két korábban is jelentős hatalmi egységének, Szaúd-Arábia és Irán szerepének relatív felértékelődését, mozgásterének növekedését hozta magával. A kialakult regionális egyensúlytalanság, illetve a biztonság korábbi garantálójának térségből való visszahúzóda és az iránta való bizalomvesztés ahhoz vezetett, hogy mind Szaúd-Arábia, mind Irán egyre inkább fenyegetve érezte magát a másik térnyerése miatt, vagy attól tartva, így mindkét országban megnövekedett a fenyegetettségérzet és a biztonság iránti igény, ennek következtében pedig egyre újabb lépéseket tettek saját biztonságuk garantálására.³³ Szaúd-Arábia és Irán politikai elitjei az állam biztonságát egyaránt saját rezsimjük túlélésével kapcsolták össze.³⁴ Irán saját külpolitikáját kezdettől fogva defenzívnek tartotta, amellyel a saját és a rezsimje túlélését próbálta biztosítani³⁵ (az 1979-es iráni forradalom győzelme óta a washingtoni adminisztráció hol nyíltan, hol kevésbé nyíltan fogalmazza meg a rezsimváltás szükségességét Teheránban). Iráni felfogás szerint külpolitikai lépései és nukleáris politikája (akár proaktív, akár reaktív) is defenzív, mivel Teherán

³¹ N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté (2016): *Az iráni-szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése*. KKI Tanulmányok 2016/1. Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 5.

³² N. Rózsa 2020: 50.

³³ N. Rózsa Erzsébet (2021): A Közel-Kelet nukleáris kérdései – középpontban az iráni nukleáris program. *Külügyi Szemle*, 20(3), 163.

³⁴ Naeni, Amin: *A Sectoral Trust-building Approach to De-escalation in the Persian Gulf*. [online], Friedrich Ebert Foundation, 2020. 10., 1. Forrás: library.fes.de [2022. 12. 10.].

³⁵ N. Rózsa 2020: 36.

értelmezése szerint az USA, illetve az USA és Szaúd-Arábia, illetve az USA és Izrael közötti stratégiai szövetség számára folyamatos és valós fenyegetést jelent, amit túlélésének biztosítása érdekében valamilyen formában ellensúlyoznia kell.³⁶

Az arab tavasz és az azt követő események felerősítették az arab monarchiákban a rezsimváltástól való félelmet. Az Öböl országai, ahogy egyre bizonytalanabbnak és ellenségesebbnek érzékelték a környezetüket, úgy növelték a védelmi kiadásait³⁷ – a megnövekedett védelmi kiadások hátterében tehát nem expanzív külpolitikai vagy támadó célok, hanem a fenyegetettségérzet növekedése állt. Irán a másik oldalon azonban azt érzékelt, hogy a vele ellenséges és értelmezése szerint rá fenyegetést jelentő arab monarchiák (és Izrael) védelmi kiadásai és katonai ereje folyamatosan növekszik.³⁸ Az, hogy mind Teherán, mind Rijád a biztonság fogalmát saját rezsimjének túlélésével kapcsolta össze, abban a környezetben, ahol a korábbi biztonsági struktúrák összeomlása és hatalmi egyensúlyok felbomlása relatív módon felértékelte az ellenpólus erejét és képességeit, a biztonsági percepciók, miszpercepciók és a fenyegetettségérzet növekedése következtében pedig abszolút értékben megnövekedtek a katonai és védelmi kiadások, a biztonsági dilemma létrejöttéhez vezetett el, amely zéróösszegű jellegénél fogva tovább élte a lejátszódó folyamatokat.³⁹ A Szaúd-Arábia és az Irán közötti hatalmi rivalizálás kieleződése nem a geopolitikai alaphelyzetüknek, hanem a térség átalakuló hatalmi struktúráinak (hatalmi vákuumok, megváltozott hatalmi viszonyok) volt a következménye.

A közel egy évtizede zajló úgynevezett szaúdi–iráni hidegháború ellenére a rijádi és a teheráni vezetés egyaránt igyekezett elkerülni a közvetlen konfrontációt,⁴⁰ miközben ellenfele gyengítésére és érdekei érvényesítésére törekedett.⁴¹ Irán és Szaúd-Arábia a közvetlen katonai konfrontáció helyett a szomszédos/gyenge államok hatalmi és politikai konfliktusaiba léptek be, így regionalizálták és proxyháborúvá alakították a lokális konfliktusokat. A térségben a meggyengült vagy összeomlott államhatalmak miatt megerősödött nem állami és szubállami szereplők, az egymással rivalizáló csoportok saját (belpolitikai) riválisaikkal szemben olyan regionális szövetségest kerestek, aki képes nekik anyagi, materiális, humán és diplomáciai támogatást nyújtani (pénz, fegyver, technológia stb.), és akivel ideológiailag és/vagy identitásukban (politikai, vallási stb.) azonosulni tudnak.⁴² Ezeket a konfliktusokat nem Szaúd-Arábia vagy Irán, hanem az erodálódott államiságok és a hatalmi vákuumok váltották ki, a két ország csak bekapcsolódott egy már létező konfliktusba annak következtében, hogy a belső szereplők támogatót, ők pedig a rivális regionális hatalom ellensúlyozását keresték. Azzal, hogy Szaúd-Arábia és Irán

³⁶ Gause, F. Gregory III: *Structural Impediments to Iranian-Gulf Arab Reconciliation*. [online], Middle East Institute, 2022. 09. 27. Forrás: mei.edu [2022. 12. 11.].

³⁷ Dokos, Thanos (2019): Defence Expenditures in the Eastern Mediterranean and the Gulf Region: The Impact on Regional Security. In *IEMED Mediterranean Yearbook 2019*. Barcelona: European Institute of the Mediterranean (IEMed), 236.

³⁸ Dokos 2019: 237.

³⁹ Kamrava, Mehran (2019): Chronic Insecurity in the Middle East: Causes and Consequences. In *The Arab World Beyond Conflict*. Washington: Arab Center Washington DC, 57.

⁴⁰ Gause, F. Gregory III: *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*. [online], Brookings Doha Center, Doha, 2014. 07., 3. Forrás: brookings.edu [2022. 12. 03.].

⁴¹ Gause 2014: 11.

⁴² Gause 2014: 4.

belépett a lokális konfliktusokba, a lokális szereplők internalizálták a regionális szereplők szembenállását és a nem helyi szereplők érdekkonfliktusát, az eredetileg lokális konfliktusok pedig egy nagyobb regionális játszma részévé váltak.⁴³ A Közel-Kelet konfliktusai általában eleve összetettek, lassan és nehezen megoldhatók, a lokális konfliktusok regionalizációja a rendezést és a stabilizációt pedig tovább hátráltatta. A konfliktusok megoldását emellett megnehezíti, hogy sok az olyan szereplő, aki a konfliktust eldönteni vagy megoldani nem tudja, de meg tudja akadályozni annak valamilyen irányban való elmozdulását és a megbékélés létrejöttét. Ezenkívül a helyi szereplők viselkedését teljes mértékben irányítani sem a regionális, sem az extraregionális hatalmak nem tudják, így, mivel a külső támogatás ellenére cselekvési autonómiájuk egy részét megőrizték, nélkülük és ellenükben stabil rendezés nem tud létrejönni.⁴⁴

A térség viszonyrendszerei és szövetségi rendszerei nagyon változékonyak és illékonnyak, nem érték-, hanem érdekalapúak, azokat nem a közös ideológia vagy identitás, hanem a fenyegetettségérzet hozza létre és tartja össze, a szereplők, illetve azok elkötelezettségének szintje témánként, konfliktusonként és helyszínenként változik. A térséget nem szilárd koalíciók, hanem laza, egyedi érdekkövető együttműködések jellemzik,⁴⁵ amelyek a szaúdi–iráni konfliktusban inkább csak egymást ellensúlyozni tudják, azt eldönteni viszont nem. A térségben a regionális dinamikák fő mozgatói már nem a formális szövetségek és államok közötti konfliktusok, hanem az érdekszféra-politikák és a minél nagyobb regionális befolyásszerzésre való törekvés. Az aszimmetrikus dinamikák felé való elmozdulás és a katonai erőegyensúly hiánya még instabilabbá tette a regionális környezetet, ahol a lokális konfliktusok proxyjellegűvé válása direkt konfrontáció nélkül teszi lehetővé a rivalizálást és a befolyási övezetek növelését.⁴⁶ Ahogy a politikai elitek számára saját biztonságuk egyenlővé vált rezsimjük túlélésével, amelyet a megváltozott biztonsági környezetben és az átalakult hatalmi dinamikák miatt már csak a regionális befolyáson keresztül lehetett biztosítani,⁴⁷ mind Szaúd-Arábia, mind Irán belekerült egy újabb csapdahelyzetbe: a regionális fölény (meg)szerezése, a nagyobb regionális befolyás elérése kül- és biztonságpolitikájuk számára már nemcsak egy választható alternatíva lett, hanem az önvédelem egyik eszköze is, amelyet a kényszer mozgatótt:⁴⁸ a rivális térnyerését proaktív és reaktív lépésekkel megakadályozni vagy ellensúlyozni kellett. Mivel a hatalmi központok polarizációja és a megnövekedett instabilitás miatt a szereplők és a közöttük zajló interakciók száma emelkedett, a regionális fölény elérésének csapdahelyzete Iránt és Szaúd-Arábiát újabb és újabb konfliktusokba fogja bevonni,⁴⁹ amelyek emiatt viszont összefüggővé, összekapcsolódóvá és egymásra épülővé válnak.

Egyre inkább úgy tűnik, hogy mind Irán, mind Szaúd-Arábia a másikkal szemben igyekezik (meg)erősíteni és újrastrukturálni szövetségi rendszereit. Mivel Iránnak tartós

⁴³ Gause 2014: 8–11

⁴⁴ Soler I Lecha 2017: 6–7.

⁴⁵ Soler I Lecha 2017: 1–2.

⁴⁶ Gause (2014): i. m. 3.

⁴⁷ Bin Huwaidin, Mohamed (2015): The Security Dilemma in Saudi-Iranian Relations. *Review of History and Political Science*, 3(2), 73.

⁴⁸ Shafae 2022: 61–73.

⁴⁹ Shafae 2022: 61.

állami szövetségesei nem voltak, a megerősödött vagy általa megerősített nem állami szereplőkkel alakított ki együttműködést.⁵⁰ Teherán leghatásosabb elrettentő ereje és az általa képviselt fenyegetés legmeghatározóbb eleme az évtizedek során létrehozott szövetségi rendszeré⁵¹ – e nem állami szereplőkön keresztül Irán saját súlyánál jóval nagyobb befolyással rendelkezik.⁵² Az USA évek óta igyekszik a Közel-Keleten együttműködést létrehozni Irán ellen, amelyben részt vennének az Öböl-államok és Izrael is. Ezt azonban nehezíti egyrészt, hogy még a GCC államai sem egységesek (a közöttük lévő ellentétek és egyet nem értesek jól láthatóvá váltak például a katarai válság, az Iránnal szemben elfoglalt álláspontok különbözősége vagy a jemeni polgárháborúról alkotott eltérő percepciók esetében), Omán pedig mindig is semlegesebb politikát képviselt, másrészt az arab közvélemény továbbra sem tartja elfogadhatónak az Izraellel való együttműködést.⁵³ A 2020-as Ábrahám-megállapodások látszólag előrelépést jelentettek egy nagy Irán-ellenes szövetség létrehozásában, azonban ez az együttműködés törekény, bármelyik pillanatban megakaszthatja egy konfliktus fokozódása vagy egy másik megállapodás. A teheráni vezetés szemszögéből ugyanakkor tovább erősítették a biztonsági dilemmát és a fenyegetettségérzetet⁵⁴ azzal, hogy a korábban egymással barátságtalan rendszerek (amelyek között az együttműködés már több mint egy évtizede zajlik) tovább közelítettek egymáshoz. Mára már Izrael sem a palesztin kérdést tekinti a legnagyobb problémájának a régióban, hanem Teherán erejét és befolyását – a palesztin ügy látszik a vesztesévé válni a izraeli és a szunnita arab államok egyre szorosabb együttműködésének,⁵⁵ a két-államos megoldás lehetősége talán minden korábbinál távolabbra került.⁵⁶ A közeledés oka azonban nem a konstruktív kooperáció felismerésének szükségessége és elfogadása, hanem az iráni térnyerés miatti fenyegetettségérzet növekedése és az USA-nak a térségből való kihátrálása következtében lecsökkent biztonságérzet szülte kényszer. Amennyiben ez az együttműködés lesz a formálódóban lévő új biztonsági rendszer alapja, akkor ismét egy olyan biztonsági szerveződés fog létrejönni, amelynek Irán nem része (éppen ellene jönne létre), így az új struktúrát is a biztonságérzet hiánya és a fenyegetettségérzet fogja jellemezni, magas belső feszültség szinteket és a konfliktusok eszkalációjának folyamatos veszélyét eredményezve.

Következtetések

Az egymást keresztező és egymással ellentétes érdekek, a régióban aktív szerepet játszó szereplők nagy száma, a stabil, kiszámítható, egyértelmű erőfölényt biztosítani képes homogén és egységes szövetségi rendszerek hiánya, illetve a regionális korlátok miatt sem

⁵⁰ Behravesht, Maysam: *Iran's Unconventional Alliance Network in the Middle East and Beyond*. [online], Middle East Institute, 2020. 04. 07., 5–6. Forrás: mei.edu [2022. 02. 18.].

⁵¹ Behravesht 2020: 9–10.

⁵² Behravesht 2020: 4.

⁵³ *Arab Opinion Index 2022* (2023). Washington: Arab Center Washington DC, 20.

⁵⁴ Szalai Máté – Wagner Péter (2020): *Ábrahám-megállapodások*. KKI Elemzések 2020/84. Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 9.

⁵⁵ Szalai–Wagner 2020: 11.

⁵⁶ Csicsmann 2022: 22.

Irán, sem Szaúd-Arábia nem lesz képes regionális hegemóniát vagy regionális dominanciát elérni, azaz továbbra sem lesz olyan regionális szereplő, amely képes lenne egy új regionális rendet megteremteni és fenntartani, világos szabályok mentén irányítva a régió belüli dinamikákat. Egy ilyen regionális rendet a régió kívüli, de a régióban jelen lévő és szerepet játszó nagyhatalmak sem kívánnak (és tudnak) létrehozni és működtetni, azaz nincs olyan külső erő sem, amely ezeket a dinamikákat fékezni vagy tompítani tudná. A regionális vezető szerep megszerzésének lehetetlensége a térség konfliktusait elnyújtja és megoldásukat megnehezíti, így a spontán eszkalációk veszélyével, illetve azok spirálhatásával folyamatosan számolni kell.

A régióban bekövetkezett változások a korábitól jelentősen eltérő helyzetet hoztak létre. A korábban jelentős hatalmi egységek meggyengülése vagy eltűnése, a stratégiai súlypontok eltolódása a középhatalmak szintjén a polarizáció csökkenéséhez, szubállami szinten a hatalom szóródásához, extraregionális szinten pedig a hatalom polarizálódásához vezettek. Irán és Szaúd-Arábia egymás egyértelmű ellenfelévé váltak, a közöttük kiéleződő rivalizálás két olyan, egymás ellenében szerveződő blokkot látszik létrehozni, amelybe a térség valamennyi jelentősebb hatalmi egységének be kell tagozódnia, s amely a régió legtöbb konfliktusában mind Szaúd-Arábiát, mind Iránt valamilyen mértékben, közvetve vagy közvetlenül érintetté teszi. A biztonsági dilemma feloldását ellehetetleníti, hogy Szaúd-Arábia és Irán is saját nemzetbiztonságát a másik által képviselt fenyegetéssel szemben határozza meg; hogy a két ország között nincs egy olyan (gazdasági) interdependencia,⁵⁷ amely érdekeltté tenné a feleket a biztonsági dilemmából való kiútkeresésre, harmadrészt, hogy viszonyuk már nemcsak a két ország bilaterális kapcsolatától, hanem a mögöttük álló és hozzájuk kapcsolódó komplex, változékony, érdekalapon szerveződő szövetségi rendszereiktől is függ.⁵⁸ A biztonsági dilemma tehát egyszerre oka a feszültségek növekedésének és akadályá ezek csökkenésének.

A korábbi Levant és Öböl szubkomplexumok szereplői már egy megnövekedett térségben látszanak hatást gyakorolni és igyekeznek befolyást szerezni, a két régió korábbi hatalmi dinamikáit pedig felülírni látszik az egyre hangsúlyosabbá váló szaúdi–iráni szembenállás. Mivel azonban ez azt is jelenti, hogy Szaúd-Arábia és Irán egy megnövekedett térségben fog további konfliktusokba bevonódni, a régiót várhatóan magas belső instabilitás, regionális feszültségek és proxyháborúk fogják jellemezni, ahol az egymással összekapcsolódó és oda-vissza ható folyamatok következtében a konfliktusok térbeli és intenzitásbeli eszkalációjának veszélye magas és nehezen kontrollálható.

IRODALOMJEGYZÉK

Ablaka Gergely (2021): Transznacionális Irán. Nem állami szereplők a Közel-Keleten – militáns partnerek Teherán „szolgálatában”. *Külgügyi Szemle*, 20(3), 113–144. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.4
Arab Opinion Index 2022 (2023). Washington DC: Washington, Arab Center.

---

⁵⁷ Bin Huwaidin 2015: 77.

⁵⁸ Bin Huwaidin 2015: 77.

- Ashford, Emma (2018): Unbalanced: Rethinking America's Commitment to the Middle East. *Strategic Studies Quarterly*, 12(1), 127–148.
- Behraves, Maysam: *Iran's Unconventional Alliance Network in the Middle East and Beyond*. [online], Middle East Institute, 2020. 04. 07. Forrás: mei.edu [2022. 02. 18.]
- Colombo, Silvia – Soler I Lecha, Eduard (2021): Europe and the 'New' Middle East Geopolitical shifts and strategic choices. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(3), 403–422. Online: <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1888246>
- Csicsmann László (2022): Átalakuló szövetségi rendszerek a Közel-Keleten: normalizáció vagy regionális konfliktusok új köntösben? *Eurázsia Szemle*, 2(4), 9–25.
- Dokos, Thanos (2019): Defence Expenditures in the Eastern Mediterranean and the Gulf Region: The Impact on Regional Security. In *IEMED Mediterranean Yearbook 2019*. Barcelona: European Institute of the Mediterranean (IEMed), 236–239.
- Dorsey, James M. (2019): The Middle East: Testing the Boundaries of Non-interference. In *China and the Middle East. Venturing into the Maelstrom*. Cham: Palgrave MacMillan, 193–223. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-64355-7_8
- Fulton, Jonathan: *China's Changing Role in the Middle East*. [online], Atlantic Council's Rafik Hariri Center for the Middle East, 2019. 06. Forrás: atlanticcouncil.org [2022. 12. 04.]
- Gaub, Florence (2017): State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa. In Kamel, Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*. Rome: Istituto Affari Internazionali, 51–66.
- Gause, F. Gregory III: *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*. [online], Brookings Doha Center, Doha, 2014. 07. Forrás: brookings.edu [2022. 12. 03.]
- Gause, F. Gregory III: *Structural Impediments to Iranian–Gulf Arab Reconciliation*. [online], Middle East Institute, 2022. 09. 27. Forrás: mei.edu [2022. 12. 11.]
- Huwaidin, Mohamed Bin: The Security Dilemma in Saudi-Iranian Relations. *Review of History and Political Science*. 3 (2015), 2. 69–79. Online: <https://doi.org/10.15640/rhps.v3n2a8>
- Kamrava, Mehran (2019): Chronic Insecurity in the Middle East: Causes and Consequences. In *The Arab World Beyond Conflict*. Washington: Arab Center Washington DC, 53–62.
- Lynch, Mark (2021): The Arab Uprisings Never Ended. *Foreign Affairs*, 100(1), 111–122.
- N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté (2016): *Az iráni-szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése*. KKI Tanulmányok 2016/1. Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- N. Rózsa Erzsébet (2021): A Közel-Kelet nukleáris kérdései – középpontban az iráni nukleáris program. *Külügyi Szemle*, 20(3), 145–170. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.5
- N. Rózsa Erzsébet (2020): *Hagyomány és modernitás. Az iráni külpolitika kihívásai a 21. század elején*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
- Naeni, Amin: *A Sectoral Trust-building Approach to De-escalation in the Persian Gulf*. [online], Friedrich Ebert Foundation, 2020. 10. Forrás: library.fes.de [2022. 12. 10.]
- Pollack, Kenneth (2022): The Middle East Abhors a Vacuum. *Foreign Affairs*, 101(3), 130–142.
- Shafae, Mousavi (2022): The Regional-Supremacy Trap: Disorder in the Middle East. *Middle East Policy*, 29(1), 61–73. Online: <https://doi.org/10.1111/mepo.12621>
- Singh, Michael (2022): El eje de Abraham. *Foreign Affairs Latinoamérica*, 2022(3), 123–124.
- Sladden, James et al.: *Russian Strategy in the Middle East*. [online], RAND Center for Middle East Public Policy 2017. Forrás: rand.org [2022. 12. 04.] Online: <https://doi.org/10.7249/PE236>
- Soler I Lecha, Eduard (2017): *Liquid Alliances in the Middle East*. Notes Internacionals CIDOB 169. CIDOB Barcelona Center for International Affairs.
- Szalai Máté (2020): Az államvákuum és a hibridizáció megvalósulása Szíriában. *Külügyi Szemle – Különszám*, 19(2), 66–86.
- Szalai Máté (2022): Lehetőség vagy akadály? – Az EU–GCC kapcsolatok alakulása a zöld átmenet összefüggésében. In *A nemzetközi rendszer alakváltozásai a 21. század elején. Tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 261–274.

Szalai Máté – Wagner Péter (2020): *Ábrahám-megállapodások*. KKI Elemzések 2020/84. Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2020.84>

Wasser, Becca: *The Limits of Russian Strategy in the Middle East*. [online], RAND Center for Middle East Public Policy, 2019. 11. Forrás: rand.org [2022. 12. 04.] Online: <https://doi.org/10.7249/PE340>